

СОЛИҚ ҲИСОБОТИНИНГ АҲАМИЯТИ ВА УНИНГ ТАРИХИЙ ЭВОЛЮЦИЯСИ

Турсунова Гулноза Ровшановна

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

ORCID: 0009-0003-2955-1324

Аннотация. Ушбу мақола солиқ ҳисоботининг тарихий эволюцияси ва замонавий аҳамиятини ҳар томонлама ўрганади. У қадимий цивилизациялардан замонавий иқтисодларгача бўлган солиққа тортишнинг келиб чиқишини кузатиб боради, асосий босқичларни, қонунчиликдаги ислоҳотларни ва вақт ўтиши билан солиқ ҳисоботи амалиётини шакллантирган технологик ютуқларни ўрганади. Шунингдек, солиқ ҳисоботининг фискал бошқарув, даромадларни шакллантириш, ижтимоий тенглик, шаффофлик ва иқтисодий ривожланишга кўмаклашишдаги аҳамияти таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: Солиқ ҳисоботи, тарихий эволюция, солиққа тортиш тизимлари, фискал бошқарув, даромадларни шакллантириш, ижтимоий тенглик, шаффофлик, иқтисодий ривожланиш, қонунчиликдаги ислоҳотлар, технологик ютуқлар, мувофиқлик, ҳисобдорлик, солиқ сиёсати, глобаллашув, рақамлаштириш, солиқдан қочиш, муаммолар, имкониятлар.

ВАЖНОСТЬ НАЛОГОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ И ЕЕ ИСТОРИЧЕСКАЯ ЭВОЛЮЦИЯ

Турсунова Гулноза Ровшановна

Ташкентский государственный

экономический университет

Аннотация. В данной статье всесторонне исследуется историческая эволюция и современное значение налоговой отчетности. В нем прослеживается происхождение налогообложения от древних цивилизаций до современной экономики, рассматриваются основные вехи, законодательные реформы и технологические достижения, которые с течением времени сформировали практику налоговой отчетности. В нем также анализируется важность налоговой отчетности для содействия финансовому управлению, получению доходов, социальной справедливости, прозрачности и экономическому развитию.

Ключевые слова: налоговая отчетность, историческая эволюция, системы налогообложения, налогово-бюджетное управление, получение доходов, социальная справедливость, прозрачность, экономическое развитие, законодательные реформы, технологические достижения, соблюдение требований, подотчетность, налоговая политика, глобализация, цифровизация, уклонение от налогов, проблемы, возможности.

IMPORTANCE OF TAX REPORTING AND ITS HISTORICAL EVOLUTION

Tursunova Gulnoza Rovshanovna
Tashkent State University of Economics

Annotation. *This article comprehensively explores the historical evolution and modern importance of tax reporting. It traces the origins of taxation from ancient civilizations to modern economies, examining major milestones, legislative reforms, and technological advances that have shaped tax reporting practices over time. It also analyzes the importance of tax reporting in promoting fiscal management, revenue generation, social equity, transparency and economic development.*

Key words: *tax reporting, historical evolution, taxation systems, fiscal management, revenue generation, social equity, transparency, economic development, legislative reforms, technological advances, compliance, accountability, tax policy, globalization, digitization, tax avoidance, challenges, opportunities.*

Кириш.

Солиқ ҳисоботлари солиққа тортишга оид жараёнда фаол иштирок этувчи воситалардан бири ҳисобланади. Албатта, барча ҳисобот шакллари сингари солиқ ҳисоботлари ҳам илмий тадқиқотлар учун таҳлилий амалларни бажариш жараёнида муҳим аҳамияга эга.

Солиқ ҳисоботи замонавий жамиятларнинг асоси бўлиб, ҳукуматлар давлат хизматлари, инфратузилма ва ижтимоий таъминот дастурларини молиялаштириш учун зарур бўлган даромадларни йиғиш механизми бўлиб хизмат қилади. Қадимги цивилизациялардан замонавий иқтисодларга қадар солиқ ҳисоботининг эволюцияси нафақат бошқарув ва иқтисодий тузилмаларнинг ўзгарувчан динамикасини, балки молиявий шаффофлик ва ҳисобдорликка доимий эҳтиёжни ҳам акс эттиради. Ушбу муқаддима солиқ ҳисоботининг тарихий йўналиши ва замонавий аҳамиятини ўрганиш учун замин яратади, унинг солиқ-бюджет сиёсатини шакллантириш, қонунчиликка риоя этилишини рағбатлантириш ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишни ривожлантиришдаги ҳал қилувчи ролини таъкидлайди.

Адабиётлар шарҳи.

Биз ушбу тадқиқот жараёнида тадқиқот предметига мос равишда умумий равишда солиқ ҳисоботларига аҳамият бериб, бугунги кунда ушбу тушунчанинг моҳиятига эътибор қаратмоқчимиз. Мазкур мавзу доирасида тадқиқотлар ҳали кўп ҳам ўрганилмаган. Чунки солиқ ҳисоботига оид масалалар одатда амалиётда кўп қўлланилиб, илмий жиҳатдан унчалик кўп тадқиқ этилмайди. Шу сабабли ҳам ушбу тушунча кўпинча амалий маълумотларда мавжуд бўлиб, назарий жиҳатидан кўриб чиқилмаган.

Солиқ ҳисоботи каби тушунчалар бўйича олиб борилган илмий тадқиқотларнинг айримларига эътибор қаратган ҳолда баъзи тадқиқотларни кўриб чиқсак. Хусусан, Жаҳон банкининг ҳисоб-китобларига кўра, ривожланаётган мамлакатлардаги фирмаларнинг 54 фоизи солиққа тортиладиган даромадлар тўғрисида кам ҳисобот беришади (The World Bank. 2015), Артаванис ва бошқалар (2015) эса Европа мамлакатлари бўйлаб даромад йўқотишларининг тахминан 36 фоизини ҳисоблашди.

Майдев (2001) бухгалтерия ҳисоби бўйича солиқ тадқиқотчилари кенгроқ фикр юритишлари ва иқтисод ва молиядан кўпроқ назария ва далилларни ўз ичига олишлари зарурлигини таъкидлайди.

Сикка (2017) молиявий бухгалтерия амалиёти қонун билан биргаликда давлат сиёсати томонидан бошқариладиган солиқ базасини таъминламаслигини таъкидлайди.

Слемроднинг (2005) тадқиқотларига назар соладиган бўлсак, “солиқ ҳисоби бўйича тадқиқотчилар, шунингдек, солиқ ҳисоблари жорий ва келажакдаги даромадлар ва фирма қиймати тўғрисида қўшимча маълумотларни тақдим этишини текшириш учун молиявий ҳисоботлардаги даромад солиғи бўйича маълумотни тушуниш учун яна бир қиёсий устунликдан фойдаланадилар. Бундан ташқари, биз солиқ декларацияси маълумотлари ва молиявий ҳисоботлардаги даромад солиғи маълумотлари ҳақидаги тушунчамиздан фирмаларнинг солиқ тўлашдан бўйин товлаш бўйича чоратадбирларини ишлаб чиқиш ва солиқдан қочишнинг омиллари ва оқибатлари ҳақидаги муҳим саволларни ҳал қилиш учун фойдаланамиз. Ва ниҳоят, бухгалтерлар ахборот асимметрияси муаммоларини (масалан, фирма ва давлат, акциядорлар ва менежерлар ўртасидаги асимметрия) ўрганишда қиёсий устунликка эга бўлиб, бу ерда ўлчов ва маълумотлар асосий масалалардир”.

Балабанова (2012) фикрича, ноаниқлик шароитида ягона ахборот майдонида тўпланган ва фойдаланиладиган ахборот сифати жуда катта аҳамиятга эга. Ахборотнинг сифати бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи соҳасининг кўплаб хусусиятларидан бўлиб, у бухгалтерия ҳисоби маълумотларини турли гуруҳларидан фойдаланувчиларнинг ахборот эҳтиёжини қондириш қобилиятини аниқлайди.

Солиққа тортиш параметрларини бошқариш жараёнини ахборот билан таъминлаш бу таҳлилий процедураларни амалга ошириш учун зарур бўлган ахборот ресурслари ва уларни ташкил этиш усулларининг комбинациясидир. Иқтисодий ахборотнинг субъектлари солиққа тортиш жараёнининг иштирокчилари бўлиб, улар аналитик ахборотга нисбатан ижрочи ва фойдаланувчи сифатида ишлайди. Ахборотдан фойдаланувчилар доираси чекланган, унга фақат солиқ солиш иштирокчилари киради. Ички фойдаланувчилар - бу менежерлар ва ходимлар, ташқи фойдаланувчилар - солиқ солиш билан боғлиқ маълумотларга, яъни солиқ бухгалтерия ҳисоби ва солиқ ҳисоботлари тўғрисидаги маълумотларга, дастлабки ҳужжатларга ва бошқаларга қизиқишади (Филина, 2014).

Солиқ ҳисоби ва тегишли ҳисоботни шакллантириш ва ривожлантиришнинг асосий босқичларини ўрганади, солиқ ҳисобининг назарий асосларини беради, Россия Федерацияси солиқ тизимининг барча солиқлари бўйича солиқ ҳисобининг жорий механизмини тавсифлайди, диаграммалар, статистик материалларни тақдим этади, мисоллар, тест саволлари ва топшириқлар (Людмила, 2005).

Японияда 2005 йилда тартибга солиш бекор қилинмагунга қадар корхоналарнинг солиқ ҳисоботларини жамоатчиликка ошкор қилиш таъсирини таҳлил қиладилар. Улар солиқни ошкор қилиш хатти-ҳаракатларнинг кучли ўзгаришига олиб келади, бу эса солиқ йиғишда аҳамиятсиз ўзгаришларга олиб келади, деган хулосага келади (Ноорес ва бошқалар, 2018).

Ҳасегава ва бошқалар (2013) таъкидлаганидек, солиқ декларациясини ошкор қилиш бўйича мунозаралар солиқ тўловчиларнинг даромад солиғи бўйича ошкор этилишига бўлган жавобларининг эмпирик далилларисиз ва корпоратив солиқ ҳисоботини оммага ошкор қилиш оқибатларини кўрсатадиган назарий асослар мавжуд бўлмаганда содир бўлди.

Солиқ ҳисоботи молиявий ва тартибга солувчи шароитда ҳал қилувчи роль ўйнайди ва ҳукуматлар ва бизнес учун бир нечта мақсадларга хизмат қилади. Хусусан, солиқ ҳисоботи корхоналар учун қонуний мажбуриятларга риоя қилишлари ва ҳукуматлар учун солиқ базасини тўғри ҳисоблашлари учун зарурдир. Бу тадбиркорлик субъектларининг ўз фаолияти натижаларини ошкор этишини ва қонун билан белгиланган солиқларни тўлашини таъминлайди, солиқ базасини ҳисоблаш ва бюджетга ўтказишни назорат қилишни осонлаштиради (Present Development Practices for Tax, 2019).

Солиқ ҳисоботи солиқларнинг ҳисобланиши, тўлиқлиги ва ўз вақтида тўланишини назорат қилиш учун ташқи ва ички фойдаланувчиларга муҳим маълумотларни тақдим этади. Бу, айниқса, солиқ қонунчилиги тез ўзгариб туради, чунки бухгалтерлардан солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш жараёнларида малакали бўлишлари ва иштирок этишлари талаб этилади (Bondarenko, Klokoval, 2022).

Миллс, Сансинг (2000) фикрича, корхоналар стратегик қарорлар қабул қилиш учун солиқ ва молиявий ҳисоботлардан фойдаланадилар, аудит рискларини минималлаштириш ва солиқ мажбуриятларини оптималлаштириш учун молиявий бухгалтерия даромадлари билан солиққа тортиладиган даромадларни мувозанатлаштирадидлар.

Электрон савдо учун 1099-К шакли каби маълумотлар ҳисоботи солиқ талабларига риоя қилишни сезиларли даражада ошириши кўрсатилган, аммо унинг таъсири бизнес ҳисоботларининг ҳар хил турлари бўйича ҳетерожен бўлиши мумкин (Adhikari, 2020).

Аудит ва ахборот ҳисоботи ўртасида ресурсларни тақсимлаш солиқ тушумларини максимал даражада ошириш учун жуда муҳимдир, бунда ахборот ҳисоботи аудитнинг мақсадлилигини таъминлашда муҳим роль ўйнайди ва шу билан солиқ текширувлари самарадорлигини оширади (Kuchumova, 2017).

Хулоса қилиб айтганда, солиқ ҳисоботи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқликни таъминлаш, стратегик молиявий қарорлар қабул қилишда ёрдам бериш, солиқ қонунчилигига риоя қилишни ошириш ва ижро ресурсларини оптималлаштириш учун асосий ҳисобланади. Унинг аҳамияти молиявий, ҳуқуқий ва стратегик соҳаларни қамраб олади ва бу уни амалдаги иқтисодий тизимнинг ажралмас таркибий қисмига айлантиради.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Солиқ ҳисоботининг тарихий эволюцияси минг йилликларни қамраб олади, бу бошқарувнинг ўзгарувчанлигини, иқтисодий тузилмаларни ва жамият нормаларини акс эттиради. Қадимги цивилизациялардаги солиқ ва ушрларнинг оддий тизимидан замонавий иқтисодиётдаги мураккаб солиқ режимларига қадар солиқ ҳисоботи технологик тараққиёт, сиёсий ўзгаришлар ва ижтимоий талабларга жавобан ривожланди. Солиқ ҳисоботининг тарихий эволюциясидаги асосий босқичлар ва ўзгаришларнинг умумий кўриниши қуйидагича 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвалда солиқ ҳисоботининг тарихий эволюцияси солиққа тортишнинг бошқарув, иқтисодий ривожланиш ва ижтимоий фаровонликдаги доимий аҳамиятини акс эттиради. Қадимги цивилизациялардан замонавий жамиятларгача, солиқ ҳисоботи оддий солиқ тизимларидан солиққа тортиш ва риоя қилишнинг мураккаб режимларига айланди. Вақт ўтиши билан солиқ ҳисоботларини тақдим этиш усуллари ва технологиялари ўзгарган бўлсада, адолатлилик, шаффофлик ва ҳисобот беришнинг асосий тамойиллари замонавий дунёда солиқ тизимлари фаолиятида марказий ўрин тутди.

Солиқ ҳисоботи замонавий иқтисодиётларда кўп қиррали ва ҳал қилувчи роль ўйнайди, у фискал бошқарув, даромадларни шакллантириш, ижтимоий тенглик, шаффофлик ва иқтисодий ривожланишнинг асоси бўлиб хизмат қилади. Замонавий жамиятда солиқ ҳисоботининг аҳамиятини 1-расмда келтирганмиз.

1-расмга асосланган ҳолда буларнинг ҳар бирининг мазмунига аҳамият қаратадиган бўлсак, бугунги кундаги солиқ ҳисоботининг аҳамиятини тўғри англашимиз мумкин. Асосан, солиқ ҳисоботи фискал бошқарувни таъминлаш ва давлат молия тизимларининг тўғри ишлашини таъминлаш учун муҳим аҳамиятга эга. Солиқлар давлат даромадларининг асосий манбаи бўлиб, таълим, соғлиқни сақлаш, инфратузилма ва мудофаа каби муҳим хизматларни молиялаштиради.

Солиқ ҳисоботининг тарихий эволюциясидаги асосий босқичлар ва ўзгаришлар²⁵²

Босқичлари	Эволюцион моҳияти
Қадимги солиқ тизимлари	Солиқ ҳисоботининг келиб чиқиши Месопотамия, Миср ва Рим каби қадимий цивилизацияларга бориб тақалади, бу ерда ҳукмдорлар ўз фуқароларига турли хил солиқ ва мажбуриятларни юклаган. Ушбу дастлабки солиққа тортиш тизимлари кўпинча аграр иқтисодиётга асосланган бўлиб, солиқлар қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, ер ва чорва молларидан олинади. Солиқ тўловчилар йиғим-теримлари ёки даромадларининг бир қисмини жамоат ишларини, инфратузилмани ва ҳарбий кампанияларни молиялаштириш учун сарфланган қисмини давлатга беришлари керак эди. Солиқларни ҳисоблаш ва ундириш усуллари ибтидоий бўлсада, солиқ йиғувчилар кўпинча қўлда қайд этиш ва оғзаки декларацияларга таянган бўлсада, солиққа тортиш ва фискал бошқарув тушунчаси бу дастлабки жамиятларда илдиз отган.
Ўрта асрларда солиқ солиш амалиёти	Ўрта асрларда Европадаги феодал жамиятлари феодаллар, монархиялар ва диний институтларни қўллаб-қувватлаш учун мураккаб солиқ тизимларини ишлаб чиқди. Феодал мажбуриятлари, масалан, феодал йиғимлари, рента ва ўлпонларни тўлаш ўрта асрларда Европада солиққа тортишнинг асосини ташкил этди, солиқ юкининг асосий қисми деҳқонлар ва крепостнойлар эди. Бу даврда солиқ ҳисоботи феодал регистрлари, солиқ варақалари ва феодал субъектларининг бойликлари ва мажбуриятларини баҳолаш учун фойдаланиладиган аҳолини рўйхатга олиш сўровлари билан тавсифланади. Феодал солиқ тизими адолатсизлик ва суиистеъмоллик билан ажралиб турарди, деҳқонлар ўртасида солиққа тортишдан бўйин товлаш, коррупция ва қаршилиқ кенг тарқалган эди.
Илк замонавий давр ва замонавий солиққа тортишнинг туғилиши	Илк янги давр марказлашган давлатларнинг пайдо бўлиши ва қирол ҳокимиятининг мустақамланишига гувоҳ бўлди, бу эса солиқ ва бошқарув соҳасида жиддий ислоҳотларга олиб келди. Англия қироли Генрих VIII ва Франция қироли Людовик XIV каби монархлар давлат даромадларини ошириш ва қирол ҳокимиятини мустақамлаш учун марказлашган солиқ тизимлари, профессионал бюрократия ва стандартлаштирилган ҳисоб амалиётини жорий қилдилар. Солиқ ҳисоботи янада расмийлаштирилди ва стандартлаштирилди, солиқ тушумларини ҳисобга олиш ва текшириш учун солиқ регистрлари, ҳисоб китоблари ва бухгалтерия ҳисоби бўйича қўлланмалар ишлаб чиқилди. Меркантилизм ва мустамлакачиликнинг кучайиши солиққа тортиш доирасини янада кенгайтди, савдо, савдо ва мустамлака корхоналарига янги солиқлар киритилди.
Саноат инқилоби ва солиқ ислоҳотлари	Саноат инқилоби иқтисодий тузилмалар ва солиқ тизимларида чуқур ўзгаришларга олиб келди, чунки саноатлаштириш, урбанизация ва глобаллашув жамият ва иқтисодиётларни ўзгартирди. Аграр иқтисодиётдан саноат иқтисодиётига ўтиш ўсиб бораётган давлат харажатлари ва ижтимоий таъминот дастурларини молиялаштириш учун солиққа тортишнинг янги шакллари, жумладан, даромад солиғи, корпоратив солиқлар ва актсиз солиғи жорий этилишига олиб келди. Бу даврда солиқ ҳисоботи технологиядаги ютуқлар, масалан, босмаҳона, телеграф ва дастлабки ҳисоблаш машиналари билан инқилоб қилди, бу солиқ маълумотларини йиғиш, қайта ишлаш ва таҳлил қилишни осонлаштирди. Саводхонлик, таълим ва касбий тажрибанинг тарқалиши замонавий солиқ маъмуриятчилиги ва ҳисобот бериш амалиётини ривожлантиришга ҳам ёрдам берди.

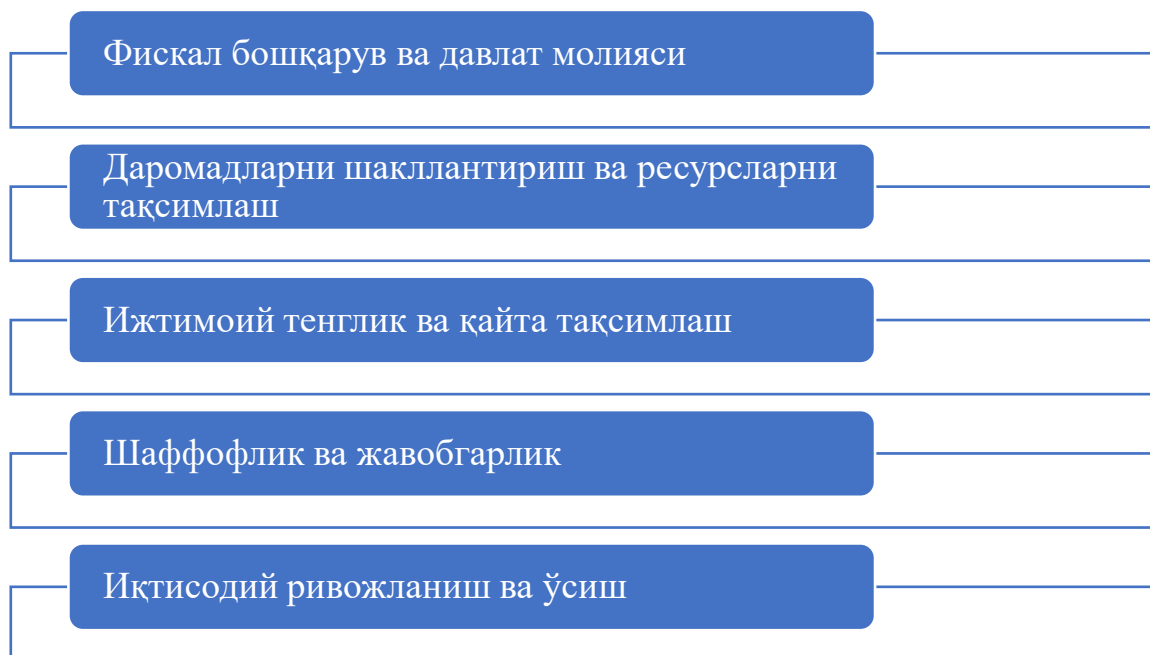
²⁵² Муаллиф томонидан шакллантирилган

Иккинчи жаҳон урушидан кейинги воқеалар	Иккинчи жаҳон урушидан кейин ижтимоий тенглик ва иқтисодий ривожланишни рағбатлантиришга қаратилган фаровонлик давлатининг кенгайиши ва прогрессив солиқ сиёсатининг қабул қилиниши гувоҳи бўлди. Жамғарма, инвестиция ва бандликни рағбатлантириш мақсадида даромад солиғи тўғрисидаги ҳисобот янада кенг қамровли ва такомиллаштирилди, бунда солиқларни ушлаб қолиш, солиқ имтиёзлари ва солиқ имтиёзлари жорий этилди. Халқаро савдо ва молиянинг кенгайиши, шунингдек, солиқ ҳисоботлари стандартларини уйғунлаштиришга ва икки томонлама солиққа тортишнинг олдини олиш ва солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши курашиш бўйича халқаро солиқ шартномалари ва битимларининг тузилишига олиб келди. Компьютерлаштириш ва ахборот технологияларининг юксалиши солиқ ҳисоботларини тақдим этиш жараёнларини янада ўзгартириб юборди, бу ҳукуматларга солиқ маъмуриятчилигини автоматлаштириш, қонунчиликка риоя қилишни яхшилаш ва солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишни яхшилаш имконини берди.
Замонавий тенденциялар ва глобаллашув	Замонавий даврда солиқ ҳисоботи глобаллашув, рақамлаштириш ва иқтисодий фаолият шакллариининг ўзгаришига жавобан ривожланишда давом этмоқда. Интернет, электрон тижорат ва рақамли валюталарнинг пайдо бўлиши солиқ органлари учун трансчегаравий операциялар ва электрон тижоратни кузатиш ва тартибга солишда янги муаммоларни келтириб чиқарди. Солиқ ҳисоботи стандартлари ва қоидалари халқаро даражада тобора уйғунлаштирилмоқда, ОЭСД ва G20 каби ташкилотлар глобал солиқ стандартларини белгилаш ва солиқ юрисдикциялари ўртасида ҳамкорликни ривожлантиришда этакчи роль ўйнайди. Солиқ жаннатлари, солиқни режалаштиришнинг агрессив схемалари ва оффшор молиявий марказларнинг кўпайиши, шунингдек, солиқ шаффофлигини ошириш ва ахборот алмашинуви ташаббуслари орқали солиқ тўлашдан бўйин товлаш, пул ювиш ва ноқонуний молиявий оқимларга қарши курашиш бўйича саъй-ҳаракатларни кучайтирди.

Солиқ ҳисоботи орқали ҳукуматлар давлат устуворликлари ва сиёсат мақсадларига мувофиқ маблағларни баҳолайди, тўплайди ва тақсимлайди. Шаффоф ва тўғри ҳисобот сиёсатчиларга бюджетдан ажратмалар, солиқ ставкалари ва харажатларнинг устувор йўналишлари бўйича асосли қарорлар қабул қилиш имконини беради ва шу билан фискал барқарорлик ва ҳисобдорликни рағбатлантиради.

Бундан ташқари, солиқ ҳисоботи солиқ қонунчилиги ва қоидаларига риоя қилишни рағбатлантириш, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш ва солиқ мажбуриятлари бажарилишини таъминлаш механизми бўлиб хизмат қилади. Жисмоний шахслар ва тадбиркорлик субъектларидан ўз даромадлари, мол-мулки ва муомалалари тўғрисида ҳисобот беришни талаб қилиш орқали солиқ органлари иқтисодий фаолиятни назорат қилиши, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг мумкин бўлган соҳаларини аниқлаши ва қонун ҳужжатларига риоя этилишини таъминлаш бўйича мажбурий чоралар кўриши мумкин. Шундай қилиб, самарали солиқ ҳисоботлари тизимлари солиқ тизимининг умумий яхлитлиги ва адолатлилигига ҳисса қўшади, аҳолининг давлат органларига ишончи ва ишончини оширади.

Солиқ ҳисоботи давлат харажатларини молиялаштириш ва ижтимоий ва иқтисодий ривожланишга сармоя киритиш учун зарур бўлган маблағлар билан таъминлаб, даромадларни шакллантириш учун ажралмас ҳисобланади. Солиққа тортишнинг турли шакллари, жумладан, даромад солиғи, фойда солиқлар, қўшилган қиймат солиғи ва мол-мулк солиғи орқали ҳукуматлар жисмоний шахслардан, корхоналардан ва иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи бошқа субъектлардан даромад оладилар.

1-расм. Замонавий жамиятда солиқ ҳисоботининг аҳамияти²⁵³

Солиқ ҳисоботи солиқ тўловчиларнинг ўз даромадлари, активлари ва мажбуриятларини тўғри декларация қилишини таъминлайди, бу эса ҳукуматларга тегишли солиқ мажбуриятларини баҳолаш ва даромадларни ўз вақтида йиғиш имконини беради.

Бундан ташқари, солиқ ҳисоботи ҳукуматларга ресурсларни самарали тақсимлаш, маблағларни таълим, соғлиқни сақлаш, инфратузилма ва ижтимоий таъминот дастурлари каби устувор соҳаларга йўналтириш имконини беради. Солиқ маълумотлари ва даромад тенденцияларини таҳлил қилиш орқали сиёсатчилар пайдо бўладиган эҳтиёжларни аниқлашлари, фискал сиёсатнинг таъсирини баҳолашлари ва шунга мос равишда ресурслар тақсимотини ўзгартиришлари мумкин. Солиқ ҳисоботларини тақдим этишнинг шаффоф ва ҳисоб берувчи жараёнлари давлат харажатлари устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш, солиқ тўловчилар маблағларидан масъулият билан ва бутун жамият манфаати йўлида фойдаланишни таъминлаш имконини беради.

Солиқ ҳисоботи ижтимоий тенгликни таъминлаш ва жамиятда бойликни қайта тақсимлашда муҳим роль ўйнайди. Юқори даромадга эга бўлган шахсларга нисбатан юқори солиқ ставкаларини қўядиган прогрессив солиқ тизимлари даромадлар тенгсизлигини камайтириш ва ижтимоий бирликни ривожлантиришга қаратилган. Солиқ ҳисоботи орқали ҳукуматлар кам таъминланган шахслар ва оилаларни қўллаб-қувватлаш, ижтимоий хавфсизлик тармоғи дастурларини молиялаштириш ва юқори ҳаракатчанликни рағбатлантириш учун босқичма-босқич даромад солиғи ставкалари ва мақсадли солиқ имтиёзлари каби прогрессив солиқ сиёсатини амалга ошириши мумкин.

Бундан ташқари, солиқ ҳисоботи ҳукуматларга ресурслар ва имкониятлардан фойдаланишдаги номуносибликларни бартараф этишга қаратилган сиёсатни амалга ошириш имконини беради, масалан, ночор жамоаларга инвестициялар учун солиқ имтиёзлари, аҳолининг заиф қатламлари учун мақсадли солиқ имтиёзлари ва бой шахслар томонидан солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва қочишга қарши кураш чоралари. Барча солиқ тўловчиларнинг жамиятга ўз ҳиссасини қўшишини таъминлаш орқали солиқ ҳисоботи ҳар бир инсоннинг ривожланиш имкониятига эга бўлган адолатли ва инклюзив жамиятни яратишга ёрдам беради.

²⁵³ Муаллиф томонидан шакллантирилган

Солиқ ҳисоботи давлат молиясида шаффофлик ва ҳисобдорликни рағбатлантиради, фуқароларга солиқ маблағлари қандай сарфланаётганини кузатиш ва сиёсатчиларни ўз қарорлари учун жавобгарликка тортиш имконини беради. Ҳукуматлардан солиқ тушумлари, харажатлари ва фискал сиёсатлар ҳақидаги маълумотларни ошкор қилишни талаб қилиш орқали солиқ ҳисоботи фуқароларга давлат харажатларининг самарадорлиги ва самарадорлигини баҳолаш, исрофгарчилик ёки самарасиз жойларни аниқлаш ҳамда бошқарув ва хизматлар кўрсатишни яхшилаш бўйича ислохотларни ҳимоя қилиш имконини беради.

Бундан ташқари, солиқ ҳисоботи хусусий секторда шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлайди, чунки корхоналар молиявий маълумотларни солиқ органлари ва назорат қилувчи органларга ошкор қилишлари шарт. Шаффоф молиявий ҳисобот амалиёти инвесторлар, кредиторлар ва бошқа манфаатдор томонларга капитални тақсимлаш, рискни баҳолаш ва компанияларнинг ўз фаолияти ва хатти-ҳаракатлари учун жавобгарлигини сақлаш бўйича асосли қарорлар қабул қилиш имконини беради. Ошкоралик ва жавобгарликни рағбатлантириш орқали солиқ ҳисоботи молиявий бозорлар ва умумий иқтисодиётнинг барқарорлиги ва яхлитлигига ҳисса қўшади.

Солиқ ҳисоботи ҳукуматларга инфратузилма, таълим, соғлиқни сақлаш ва иқтисодий фаровонликнинг бошқа омилларига сармоя киритиш учун зарур бўлган ресурсларни тақдим этиш орқали иқтисодий ривожланиш ва ўсишни рағбатлантириш учун зарурдир. Солиқ имтиёзлари, кредитлар ва чегирмалар орқали ҳукуматлар инвестициялар, инновациялар ва тадбиркорликни рағбатлантириши, динамик ва рақобатбардош бизнес муҳитини қўллаб-қувватлаши мумкин. Шаффоф ва самарали солиқ ҳисоботлари тизимлари бизнес операцияларини осонлаштиради, қонунчиликка риоя қилиш харажатларини камайтиради ва инвесторлар ишончини рағбатлантиради, шу билан маҳаллий ва хорижий инвестицияларни жалб қилади ва иқтисодий фаолликни рағбатлантиради.

Бундан ташқари, солиқ ҳисоботлари ҳукуматларга иқтисодий пасайишларни юмшатиш, молиявий бозорларни барқарорлаштириш ва барқарор ўсишни рағбатлантириш учун фискал рағбатлантириш чоралари ва контрциклик харажатлар каби макроиқтисодий сиёсатни амалга ошириш имконини беради. Солиқ тушумлари ва иқтисодий кўрсаткичларни мониторинг қилиш орқали сиёсатчилар пайдо бўлаётган хавф ва номутаносибликларни аниқлашлари, сиёсат чораларини мос равишда ўзгартиришлари ва узоқ муддатли иқтисодий барқарорлик ва фаровонликни рағбатлантиришлари мумкин.

Юқоридагиларга асосланадиган бўлсак, солиқ ҳисоботи замонавий иқтисодиётларда катта аҳамиятга эга бўлиб, фискал бошқарув, даромадларни шакллантириш, ижтимоий тенглик, шаффофлик ва иқтисодий ривожланишнинг асоси бўлиб хизмат қилади. Солиқ тизимининг яхлитлиги ва адолатлигини таъминлаш орқали солиқ ҳисоботи жамиятнинг умумий фаровонлигига ҳисса қўшади, барча фуқаролар учун ишонч, жавобгарлик ва умумий фаровонликни оширади.

Хулоса ва таклифлар.

Хулоса қилиб айтганда, солиқ ҳисоботининг тарихий эволюцияси унинг бошқарув, иқтисодий барқарорлик ва ижтимоий фаровонликнинг асоси сифатидаги доимий аҳамиятини кўрсатади. Қадимги цивилизацияларда пайдо бўлишидан тортиб, замонавий солиқ тизимларининг мураккаблигига солиқ ҳисоботи ўзгарувчан сиёсий, иқтисодий ва технологик муҳитларга жавобан ривожланди. Тарих давомида солиқ ҳисоботи даромадларни шакллантириш, ресурсларни тақсимлаш, ижтимоий тенглик, шаффофлик ва иқтисодий ривожланишни ўз ичига олган бир нечта функцияларни бажарган.

Ушбу ютуқларга қарамай, солиқ ҳисоботлари тизимининг самарадорлиги, адолатлилиги ва яхлитлигини таъминлашда муаммолар сақланиб қолмоқда. Солиқ тўлашдан бўйин товлаш, агрессив солиқ режалаштириш ва оффшор молиявий фаолият каби муаммолар солиқ органларига қийинчилик туғдирмоқда. Бироқ солиқ шаффофлигини ошириш, мувофиқликни яхшилаш ва технологик инновациялардан фойдаланиш бўйича саъй-ҳаракатлар келажакда ушбу муаммоларни ҳал қилиш ва солиқ ҳисоботлари тизимини мустаҳкамлаш учун имкониятлар яратади.

Хулоса қилиб айтганда, солиқ ҳисоботи фискал бошқарувни, даромадларни шакллантиришни, ижтимоий тенгликни, шаффофликни ва иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш учун муҳим бўлиб қолмоқда. Адолат, жавобгарлик ва ҳалоллик тамойилларини қўллаб-қувватлаган ҳолда, солиқ ҳисоботи жамиятнинг умумий фаровонлиги ва фаровонлигига ҳисса қўшади, ҳукуматлар муҳим хизматларни молиялаштириш ва келажакка сармоя киритиш учун зарур ресурсларга эга бўлишини таъминлайди. Биз келажакка назар ташлар эканмиз, солиқ ҳисоботлари тизимлари тез ўзгариб бораётган дунёнинг муаммолари ва имкониятларига жавоб бериш учун ривожланишда ва мослашишда давом этиши зарур. Ҳамкорлик, инновациялар ва оқилона солиқ сиёсатига содиқлик орқали биз барча фуқароларнинг эҳтиёжларига хизмат қиладиган янада адолатли, шаффоф ва барқарор солиқ тизимини қуришимиз мумкин.

Adabiyotlar / Lumentarypa / Reference:

Adhikari, B., Alm, J., & Harris, T. (2020). *Information Reporting and Tax Compliance*, 110, 162-166. <https://doi.org/10.1257/pandp.20201041>.

Artavanis N., Morse A., Tsoutsoura M. (2015) *Tax evasion across industries: Soft credit evidence from Greece*. NBER working paper no, 21552

Bondarenko, O., & Klokova, H. (2022). *Tax accounting and reporting in the tax administration system*. *Economics. Finances. Law*. [https://doi.org/10.37634/efp.2022.12\(1\).4](https://doi.org/10.37634/efp.2022.12(1).4).

Hasegawa M., Hoopes J.L., Ishida R., Slemrod J.B. *The effect of public disclosure on reported taxable income: evidence from individuals and corporations in Japan* *Natl. Tax J.*, 66 (3) (2013), pp. 571-608

Hoopes J.L., Robinson L., Slemrod J. (2018), *Public tax-return disclosure* *J. Account. Econ.*, 66 (1) pp. 142-162

Ikromovich, I. F. (2022). *Analysis of resource taxes based on tax analysis technique*. *International Journal of Management IT and Engineering*, 12(12), 65-71.

Isaev, F. (2021). *Advantages of applying tax incentives in the conditions of economic crisis*. *International Journal of Marketing and Technology*, 11(8), 15-25.

Isaev, F. I. (2021). *Tax Policy of the Republic of Uzbekistan*. *International Journal of Management IT and Engineering*, 11(8), 1-9.

Kuchumova, Y. (2017). *The Optimal Deterrence of Tax Evasion: The Trade-off Between Information Reporting and Audits*. *Journal of Public Economics*, 145, 162-180. <https://doi.org/10.1016/J.JPUBECO.2016.11.007>.

Maydew, E., (2001) *Empirical tax research in accounting: A discussion*. *Journal of Accounting and Economics* 31, 389-403.

Mills, L., & Sansing, R. (2000). *Strategic Tax and Financial Reporting Decisions: Theory and Evidence*. *Contemporary Accounting Research*, 17, 85-106. <https://doi.org/10.1111/J.1911-3846.2000.TB00912.X>.

Present Development Practices for Tax (2019), Financial and Statistical Reporting in the Russian Federation. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*. <https://doi.org/10.35940/ijitee.l2626.1081219>.

Sikka P. (2017), *Accounting and taxation: Conjoined twins or separate*. *Accounting Forum*, 41 (4) pp. 1-16

Slemrod, J., 2005. *What corporations say they do, and what they really do: Implications for tax policy and tax research.* *Journal of the American Taxation Association* 27, 91-99.

The World Bank. *Enterprise Surveys.* (2015)

Балабанова, Т.В. (2012) *Управленческий анализ как элемент управленческой учетной системы, его роль в информационном обеспечении менеджмента / Т.В. Балабанова // Вестник ГиЭТ. - №3.*

Исаев Ф. И. *Солиқ текширувларини рақамлаштириш зарурияти.* // *Бизнес-эксперт* илмий журнали. – 2021. – Т. 6. – С. 52-54.

Исаев, Ф. (2021). *Солиқ юкини аниқлаш методикасини такомиллаштириш.* *Iqtisodiyot Va ta'lim*, (6), 86–91. https://doi.org/10.55439/ECED/vol_iss6/a286

Исаев, Ф. (2023). *Молиявий ҳисобот сифатини оширишда солиққа тортиш, мустақил аудит ва ички назоратнинг ўрни.* *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(7), 305–310. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss7-pp305-310>

Исаев, Ф. (2023). *Солиқ таҳлили - иқтисодий таҳлилнинг таркибий қисми.* *Nashrlar.* Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/35>

Исаев, Ф. (2023). *Солиқ услоҳотлари ва уларнинг оқибатларини баҳолаш.* *Nashrlar*, 1(2), 59–62. Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/421>

Исаев, Ф. (2023). *Солиқ услоҳотларининг таъсирини таҳлил қилиш.* *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(6), 155–161. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss6-pp155-161>

Исаев, Ф. (2023). *Солиқ услоҳотларининг таъсирини таҳлил қилиш.* *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(6), 155–161. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss6-pp155-161>

Исаев, Ф. (2023). *Солиқ таҳлилининг фискал сиёсат самарадорлигига таъсир қилиш усуллари.* *Nashrlar*, 1(1), 128–131. <https://doi.org/10.60078/2023-vol1-iss1-pp128-131>

Исаев, Ф. (2023). *Солиқ юкини камайтиришда солиқ таҳлилининг таъсирига оид назарий мулоҳазалар.* *International Journal of Economics and Innovative Technologies*, 11(2), 415–421. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41

Исаев, Ф. (2023). *СОЛИҚЛАРНИНГ ФАРОВОНЛИККА ТАЪСИРИ НАЗАРИЯСИ. "Milliy Iqtisodiyotni Isloh Qilish Va Barqaror Rivojlantirish istiqbollari" Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi Materiallari to'plami., 206–208.* Retrieved from <https://conference.tsue.uz/index.php/article/article/view/393>

Исаев, Ф. (2024). *Рақамли молиявий активларни солиққа тортиш масалалари.* *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 2(1), 352–360. Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/632>

Людмила Евстратова (2005) *Налог на прибыль: Учебно-практическое пособие.* Издательство: Экзамен.

Филина, Ф.Н. (2014) *Налоги и налогообложение в Российской Федерации: учеб. пособие / Ф. Н. Филина. М.: ГроссМедиа: РОСБУХ, С. 197.*